

МИНИСТАРСТВО ВЕРА, ЗАКОН О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА И СРБИ ИЗВАН СРБИЈЕ**

Сажетак

Рад показује анијажовано деловање Министарства вера Републике Србије, и државних органа који су наследили делатности Министарства вера Републике Србије, на пољу заштите и неовања идентитета Српске православне цркве и српског народа изван Србије, преко Закона о црквама и верским заједница, других законских аката и програмских активности државног органа за веру Републике Србије.

Кључне речи: Србија, Министарство вера, Закон о црквама и верским заједницама, Српска православна црква, Срби изван Србије

Срби су јединствена и недељива нација чије матичне историјске територије обухватају четвороугао Трст–Сентандреја–Темишвар–Хиландар. На том простору Срби нису и не могу бити дијаспора.¹ Временом се, увек услед недаћа, животни простор српског народа сужавао али то не може умањити чињеницу о четвороуглу, у ком су се Срби вековима прожимали а њихове идеје преносиле по српским земљама и крајевима. То је међу Србима стварало свест да су једно те исто где год да су живели, а осећај припадности везиван је за стопљеност народног идентитета с православном вером и сећањем на српску средњовековну државу.

За Србе то је позната чињеница с којом се рађају и развијају, али ево само два мишљења која то потврђују, а не долазе из реда српске нације већ од научника из иностранства и окружења, од којих је један био добронамеран (Ерик Хобсбаум) а други недобронамеран (Иво Пилар).

С тим у вези, према британском историчару Ерику Хобсбауму Срби су једна од европских протонација јер је код њих постојао осећај колективне припадности – „народног протонационализма“ – и пре стварања модерних нација у 19. веку. Стога Хобсбаум о томе каже: „Нема разлога да поричемо постојање протонационалних осећаја у Срба до 19. ст., не зато што су били православни за разлику од сусједних католика и муслимана – по томе се не би разликовали од

* др Александар Раковић је научни саветник у Институту за новију историју Србије (rakovic@gmail.com)

** Рад је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години бр. 451-03-9/2021-14/200016 од 5. фебруара 2021.

¹ А. Раковић, „Српски родољуб Богољуб Шијаковић као покретач државно-верског дијалога“, у: *Philosophos – Philotheos – Philoponos: Сјудује и олеги као харистија у часи професора Богољуба Шијаковића поводом његових 65 година* (прир. Микоња Кнежевић), Гномон–Матица српска, Београд–Подгорица 2021, 1067.

Бугара – него зато што је сјећање на старо краљевство које је пало под Турцима остало сачувано у пјесми и јуначким причама и, што је можда још важније, у свакодневной литургији Српске православне цркве која је канонизирала већину својих краљева“.²

Истоветно мишљење о елементима српског идентитета наводи и хрватски историчар Иво Пилар, један од идеолога хрватског праваштва као екстремне антисрпске или србофобне идеологије. Пилар је у својим делима дубински анализирао српски идентитет како би хрватски планери радили на његовом разарању и превођењу Срба у Хрвате. Према Пилару, да би се српски идентитет разумео, мора се обратити пажња на стапање народа, државности и православља. Пилар о томе каже: „Св. Сава створио је и организовао србско-грчко-источну цркву, а створио ју је тако, да је увек морала стајати у служби србског народа и србске државе“.³

Свест о том јединству водила је у 19. веку обе српске државе – и Србију и Црну Гору – ка ослобођењу и уједињењу српског народа. Ослобођење и уједињење остварено је коначно 1918. када се српски народ објединио у оквиру Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца/Југославије. Нова југословенска државност заснована је на српској државности.

Међутим, скоро век проведен у југословенској држави показао је да било погрешно напуштање српског концепта јединства који се заснива на српској националности, српском православљу и српској државности, на уштрб јединства које се заснивало на истоветном или сличном језику југословенских народа.

Срби, Хрвати и Муслимани говоре истим језиком али је за њих религија била вододелница нација која их трајно раздељује. Хрватски национализам, заснован на римокатоличкој вери, био је локомотива с којом су остали југословенски национализми, усмерени против Срба, покренули разарање Краљевине Југославије 1941. и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије 1991/92. На крају, новопечени национализам тзв. црногорске нације као један од изданака хрватства, разбио је 2006. и Државну заједницу Србија и Црна Гора (која је проистекла из Савезне Републике Југославије).⁴

Једина свесрпска институција која је преживела разбијање Југославије била је Српска православна црква и наставила је да делује на читавом постјугословенском простору, суседним земљама и дијаспори. Стога је важно што је Република Србија, управо преко односа Министарства вера и Српске православне цркве, у истом маху радила на очувању српског црквеног, националног и језичког идентитета.

*

Због сарадње са Српском православном црквом и другим црквама и верских заједница, Влада Републике Србије обновила је 1991. Министарство

² E. J. Hobsbawm, *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*, Novi liber, Zagreb 1993, 82.

³ L. V. Südland, *Južnoslavensko pitanje: prikaz cjelokupnog pitanja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1943, 56.

⁴ Видети о томе: А. Раковић, *Срби и религијски интeрвенционизам 1991–2015: Политички аспекти верских изазова српској држави и цркви после распада Југославије*, Хришћански културни центар, Београд 2015. и А. Раковић, *Црногорски сејарајизам*, Катена мунди, Београд 2019.

вера⁵ а та одлука имала је упориште у историји српског народа, Наиме, министарства вера постојала у Кнежевини/Краљевини Србији и Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославији.⁶

Поред тога, Министарство вјера Републике Црне Горе основано је 1993. и деловало је такође у време када је Црна Гора била део Савезне Републике Југославије. Међутим, Министарство вјера Републике Црне Горе је од 2001. до 2003. радило без ресорног министра јер је за тај ресор био задужен председник црногорске владе. Потом је Министарство вјера Републике Црне Горе 2003. укинута.⁷

Из истих разлога сарадње са Српском православном црквом и осталим црквама и верским заједницама, Влада Републике Српске такође је 1993. установила министарство вера. Али, Министарство вјера Републике Српске укинута је 2002, а наследио га је Републички секретаријат за вјере Републике Српске.⁸

Због верских питања која су повезивала Србе у Савезној Републици Југославији са Србима у окружењу и дијаспори, Савезна влада је 28. јуна 2000. основала је Савезно министарство вера.⁹ Избором нове савезне владе 24. јула 2001.¹⁰ Савезно министарство вера је трансформисано у Савезни секретаријат за вере.¹¹

У Савезном министарству вера – које је било највеће од четири министарства вера – установљени су Сектор за сарадњу са Српском православном црквом и Сектор за сарадњу са Српском православном црквом у дијаспори. Према извештају „Информације о епархијама Српске православне цркве изван граница Савезне Републике Југославије и дијаспори“, које је сачинило Савезно министарство вера, у раду овог савезног органа српским матичним државама сматрани су Савезна Република Југославија и Република Српска, док су матичним просторима сматрани они у којима су Срби били аутохтон народ.¹²

Дакле, простор Србије, Црне Горе, Републике Српске и читавог четвороугла Трст–Сентандреја–Темишвар–Хиландар, сматран је у Савезном министарству вера пољем деловања Сектора за односе са Српском православном црквом, док су односи са српским народом изван тог четвороугла били под Сектором за односе са Српском православном црквом у дијаспори.

Није неважна чињеница да су у кратком временском року од 28. јуна 2000. до 24. јула 2001. у српским земљама постојала су чак четири министарства вера. С тим у вези, током постојања Савезног министарства вера/Савезног секретаријата за вере и републичких министарстава вера у Црној Гори и Републици Српској, било је логично то што је у Закону о министарствима Републике Србије из 2002. стајало да „Министарство вера обавља послове државне управе који

⁵ *Владе Србије 1805–2005*, Завод за уџбенике, Београд 2005, 492.

⁶ О томе више у књизи: *Владе Србије 1805–2005*.

⁷ А. Раковић, 84.

⁸ Министарство вјера Републике Српске, *Српска енциклопедија* (*Srpskaenciklopedija.org*). 4. 11. 2021.

⁹ Б. Шијаковић, *Оледање у контексту: о знању и вјери, предању и идентитету, цркви и држави*, Службени гласник, Београд 2011, 396; Leposava Milićević *ministar vera*, *B92*, 28. jun 2000.

¹⁰ Одлука о избору председника и чланова Савезне владе, *Службени лист Савезне Републике Југославије*, бр. 40/2001.

¹¹ О томе детаљно у: *Сусрећ државе и цркве* (прир Богољуб Шијаковић), Савезни секретаријат за вере, Београд 2003.

¹² *Сусрећ државе и цркве*, 7–8, 80–116.

се односе на: остваривање односа и сарадње државе са Српском православном црквом и другим верским заједницама и њихов положај у друштву, као и друге послове одређене законом“.¹³

Према томе, 2002. још није предвиђена изричита делатност Министарства вера Републике Србије према Српској православној цркви и српском народу изван Републике Србије. Министарство вера Републике Србије добија ту улогу касније, односно пошто је 7. марта 2003 – реорганизацијом савезне државе из Савезне Републике Југославије у Државну заједницу Србија и Црна Гора – укинута Савезно министарство вера/Савезни секретаријат за вере. Притом, престала су да постоје и министарства вера Републике Српске (2002) и Републике Црне Горе (2003).

*

Створени су, дакле, сасвим нови услови којима је морао бити прилагођен рад Министарства вера Републике Србије. С тим у вези, према Закону о министарствима Републике Србије од 2. априла 2003, Министарство вера „обавља послове државне управе који се односе на: остваривање и унапређење односа и сарадње државе са Српском православном црквом, другим традиционалним црквама и верским заједницама и осталим црквама и верским заједницама“ у Републици Србији, а поред осталог у овом закону је стајало да је дужност Министарства вера Републике Србије „пружање подршке и помоћи у заштити црквеног културног наслеђа изван граница Србије и Црне Горе, посебно манастира Хиландар; праћење заштите и унапређење верског аспекта националног идентитета изван граница Србије и Црне Горе“.¹⁴

Дакле, само 26 дана после укидања Савезног министарства вера/Савезног секретаријата за вере (7. март 2003), Министарство вера Републике Србије преузело је 2. априла 2003. ингеренције над заштитом и афирмацијом верског аспекта идентитета српског народа и изван граница Државне заједнице Србија и Црна Гора, и у окружењу и у дијаспори.

У Закону о министарствима из 2004. делатност Министарства вера Републике Србије описана је на исти начин као и према Закону о министарствима из 2003.¹⁵ Међутим, Министарство вера Републике Србије до 2004. није имало јасне програме рада. Тек 2004. су донети интерни акти у којима је постављена основа за програме Министарства вера Републике Србије. Притом, до 2006. једини законски акти на основу којих је радило Министарство вера Републике Србије, били су Закон о министарствима и Закон о буџету. Министарство вера Републике Србије је 1. јула 2004. на јавну расправу послало Преднацрт закона о црквама и верским заједницама. Народна скупштина Републике Србије усвојила је 20. априла 2006. Закон о црквама и верским заједницама.¹⁶

¹³ Закон о министарствима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 27/2002.

¹⁴ Закон о министарствима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 35/2003.

¹⁵ Закон о министарствима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 19/2004.

¹⁶ М. Радловић, *Обнова српског државно-црквеног права*, Конрад Аденауер, Хришћански културни центар др Радован Биговић, Београд 2014, 18, 24, 47.

У Закону о црквама и верским заједницама којим се уређују односи Републике Србије и цркава и верских заједница, постављен је јасан оквир за заштиту и неговање српског идентитета изван Републике Србије, у контексту који засвођује Српска православна црква. Министарство вера је одмах потом донело Правилник о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница из ког још јасније произилази да се уређивање односа Републике Србије и Српске православне цркве не односи само на тренутне границе Републике Србије, већ на читав простор на ком живи српски народ, како у окружењу тако и дијаспори.

Наиме, у Закону о црквама и верским заједницама Републике Србије из 2006. стоји да „Српска Православна Црква има изузетну историјску, државотворну и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитета српског народа“.¹⁷ А према Правилнику о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница Републике Србије из 2006, чланом 2 се прописује: „Под именом Српска православна црква у Регистар се уписују Патријаршија и све епархије Српске православне цркве у Србији и у свету“.¹⁸

Народна скупштина Републике Србије донела је 30. септембра 2006. нови Устав Републике Србије, који је почео да се примењује 8. новембра 2006. У Уставу Републике Србије из 2006. у члану 13 стоји да „Република Србија штити права и интересе својих држављана у иностранству“ и „Република Србија развија и унапређује односе Срба који живе у иностранству са матичном државом“.¹⁹ Дакле, тиме је брига о заштити српског народа изван граница Републике Србије постала уставна обавеза којом је додатно дато на значају напорима Министарства вера да преко Српске православне цркве штити и негује идентитет српског народа изван Републике Србије.

Притом, Законом о министарствима Републике Србије из 2007, Министарство вера је проширило опсег рада у националној делатности на „сарадњу државе са епархијама Српске православне цркве у иностранству и помоћ у очувању и развоју духовне, националне и културне самобитности српског народа изван Републике Србије“.²⁰ Дакле, Министарство вера је од 2007. штитило и развијало верски, национални и културни идентитет српског народа изван Србије, а не само „верске аспекте националног идентитета“ како је стајало у законима о министарствима Републике Србије из 2003. и 2004.

С тим у вези, програмски буџет Министарства вера Републике Србије рађен је од 2007. и од те године па надаље редовно је приказиван у законима о буџету Републике Србије²¹ до 2012. када је Министарство вера Републике Србије спуштено у ранг Канцеларије за сарадњу с црквама и верским заједницама Владе Републике Србије. Потом је од 2014. орган за вере преобликован у Управу за сарадњу с црквама и верским заједницама Министарства правде Републике Србије, а програми наслеђени од Министарства вера и Канцеларије за сарадњу с црквама

¹⁷ Закон о црквама и верским заједницама, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 36/2006.

¹⁸ Правилник о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 64/2006.

¹⁹ Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006.

²⁰ Закон о министарствима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 48/2007.

²¹ М. Радуловић, 47.

и верским заједницама и даље се у истом виду до данас приказују у законима о буџету у оквиру буџета Министарства правде Републике Србије.

Министри вера Републике Србије	Министри вера СР Југославије
Драган Драгојловић (1991-1998)	др Лепосава Милићевић (2000), вршилац дужности
Милан Радовановић (1998-2000)	проф. др Богољуб Шијаковић (2000-2001)
Гордана Аничих (2000-2001)	Савезни секретар за вере СР Југославије
проф. др Војислав Миловановић (2001-2004)	проф. др Богољуб Шијаковић (2001-2003)
проф. др Милан Радуловић (2004-2007)	
Радомир Наумов (2007-2008)	
проф. др Богољуб Шијаковић (2008-2011)	
мр Срђан Срећковић (2011-2012)	
Директори Канцеларије/Управе за сарадњу с црквама и верским заједницама Републике Србије	
др Милета Радојевић (2012-2020)	
др Владимир Рогановић (2020-)	

Када је реч о тим програмским активностима, Министарство вера је 2007. установило програме: 1. Унапређење верског образовања; 2. Побољшање материјалног положаја свештенства и монаштва; 3. Заштита, верског, културног и националног идентитета; 4. Унапређење верске културе, верских слобода и толеранције; 5. Помоћ за одржавање, хитне санације и реконструкцију храмова у неразвијеним подручјима; 6. Дотације црквама и верским заједницама за унапређивање општег стандарда – изградња, обнова и одржавање храмова и верских објеката из средстава Националног инвестиционог плана.²²

У складу с програмима уподобљена је систематизација Министарства вера Републике Србије, која је опстала и у систематизацији Канцеларије за сарадњу с црквама и верским заједницама Владе Републике Србије и Управе за сарадњу с црквама и верским заједницама Министарства правде Републике Србије.

С тим у вези, у делатности Одсека за сарадњу с црквама и верским заједницама у оквиру Управе за сарадњу с црквама и верским заједницама поред осталог прописано је „предлагање мера за унапређење сарадње Републике Србије са епархијама Српске православне цркве у иностранству; заштиту и афирмацију верског, културног и националног идентитета“.²³

Овим пословима данас се баве помоћник директора Сектора за односе са црквама и верским заједницама и државни службеници задужени: за праћење и

²² М. Радуловић, *Обнова српској државно-црквеној праву*, 47–76.

²³ Систематизација Управе за сарадњу с црквама и верским заједницама Министарства правде Републике Србије, 28. 1. 2016.

развој верског школства и верску наставу; за праћење изградње, обнове и реконструкције верских објеката; помоћ свештенству, монаштву и верским службеницима; за културне програме, издавачку делатност и верску наставу.²⁴ Ови државни службеници су, свако их свог домена, задужени за програмску активност „Заштита верског, културног и националног идентитета“ који се односи на Српску православну цркву и Србе изван Србије.²⁵

За програме за Српску православну цркву изван Србије, епархије или њихове организационе јединице – обавезно с благословом епископа – сваке године се јављају за средства путем конкурса које је расписивало Министарство вера Републике Србије, доцније Канцеларија за сарадњу с црквама и верским заједницама Владе Републике Србије, а сада Управа за сарадњу с црквама и верским заједницама Министарства правде Републике Србије.

Програмска активност „Заштита верског, културног и националног идентитета“, који се односи на Српску православну цркву и Србе изван Србије, први пут је приказана у Закону о буџету Републике Србије за 2008. и за њу је предвиђено 155.000.000 динара односно 21,39% укупне суме од 724.565.000 динара која је намењена за дотације црквама и верским заједницама из буџета Министарства вера Републике Србије.²⁶ У Закону о буџету Републике Србије за 2017. „Заштита верског, културног и националног идентитета“ који се односи на Српску православну цркву изван Србије предвиђено је 185.000.000 динара односно 19,23% укупне суме од 962.000.000 динара намењених дотацијама црквама и верским заједницама из буџета Управе за сарадњу с црквама и верским заједницама Министарства правде Републике Србије.²⁷

Када је реч о дотацијама за кориснике тог дела буџета Републике Србије, на пример, Управа за сарадњу с црквама и верским заједницама је 2015. за програмску активност „Заштита верског, културног и националног идентитета“ епархијама Српске православне цркве из буџета дотирала 177.405.000,00 динара за средњошколско образовање (плате наставницима и службеницима богословија Српске православне цркве и одржавање интерната), културне активности, градњу, као и редовну и ванредну помоћ. Корисници су 2015. били: Митрополија дабробосанска, Митрополија црногорско-приморска, Митрополија загребачко-љубљанска, Епархија бањалучка, Епархија бихаћко-петровачка, Епархија будимљанско-никшићка, Епархија будимска, Епархија горњокарловачка, Епархија далматинска, Епархија западноамеричка, Епархија захумско-херцеговачка, Епархија зворничко-тузланска, Епархија осечко-пољска и барањска, Епархија славонска, Архиепископија охридска и митрополија скопска и Манастир Хиландар.²⁸

²⁴ Исто.

²⁵ Извештај о реализацији програмске активности „Заштита верског, културног и националног идентитета“ у 2015. години, Управа за сарадњу с црквама и верским заједницама Министарства правде Републике Србије, 30. 12. 2015.

²⁶ Закон о буџету Републике Србије за 2008. годину, *Службени гласник Републике Србије*, 123/2007.

²⁷ Закон о буџету Републике Србије за 2017. годину, *Службени гласник Републике Србије*, 99/2016. Укупни буџет Управе за сарадњу с црквама и верским заједницама износио је 1.001.134.000 динара, а 39.134.000 динара било је намењено за администрацију и управљање овог државног органа.

²⁸ Извештај о реализацији програмске активности „Заштита верског, културног и националног идентитета“ у 2015. години, Управа за сарадњу с црквама и верским заједницама Министарства правде Републике Србије, 30. 12. 2015.

*

Дакле, из буџета Министарства вера Републике Србије, доцније Канцеларије за сарадњу с црквама и верским заједницама Владе Републике Србије и данас Управе за сарадњу с црквама и верским заједницама Министарства правде Републике Србије, годишње се за заштиту верског, националног и културног идентитета српског народа изван Србије издвајало око 20% буџетских средстава државног органа за вере намењених црквама и верским заједницама. Државне дотације из овог програма за епархије Српске православне цркве изван Србије и манастир Хиландар на Светој Гори углавном су у потпуности биле намењене четвороуглу Трст–Сентаandreја–Темишвар–Хиландар у ком су Срби аутохтон народ. На те конкурсе ређе се јављају епархије Српске православне цркве у дијаспори.

Министарство вера Републике Србије је 2003. од Савезног министарства вера наследило ангажовану политику у пољу заштите идентитета Српске православне цркве и српског народа изван Републике Србије. Ослонац овог деловања постао је Закон о црквама и верским заједницама из 2006. из ког су проистекли подзаконски акти и програмске активности Министарства вера Републике Србије. Те домете су даље наследили Канцеларија за сарадњу с црквама и верским заједницама Владе Републике Србије и Управа за сарадњу с црквама и верским заједницама Републике Србије која ту политику наставља и данас. Обавеза државног органа за вере Републике Србије је да штити и унапређује верски, национални и културни идентитет српског народа изван Србије.

Aleksandar Raković, PhD
Principal Research Fellow
Institute for Recent History of Serbia,
Belgrade
rakovic@gmail.com

THE MINISTRY OF RELIGIOUS AFFAIRS, THE LAW ON CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES AND SERBS OUTSIDE OF SERBIA

Summary

The paper shows engaged approach of the Ministry of Religious Affairs of the Republic of Serbia from 2003, inherited from the Federal Ministry of Religious Affairs when the Federal Republic of Yugoslavia was transformed in 2003 into State Union of Serbia and Montenegro and all federal ministries abolished. This engaged approach reflects in the field of protection and development of the identity of the Serbian Orthodox Church and Serbs outside of the Republic of Serbia, especially from 2006 through the Law on Churches and Religious Communities, other laws and programmes of the Serbia's organ for religious affairs: The Ministry of Religious Affairs (1991–2012), the

Office for Cooperation with Churches and Religious Communities of the Government of the Republic of Serbia (2012–2014) and from 2014 the Administration for Cooperation with Churches and Religious Communities of the Ministry of Justice of the Republic of Serbia.

From the budget of the Republic of Serbia adopted for 2008 until nowadays (2021), around 20% of budget of the Ministry of Religious Affairs of the Republic of Serbia (the Office for Cooperation with Churches and Religious Communities of the Government of the Republic of Serbia and the Administration for Cooperation with Churches and Religious Communities of the Ministry of Justice of the Republic of Serbia) goes to the Serbian Orthodox Church for protection and development of the Serbian religious, ethnic and cultural identity outside of Serbia. Those funds almost entirely go to dioceses of the Serbian Orthodox Church and the Hilandar Monastery on Mount Athos – in tetragon Trieste–Szentendre–Timișoara–Hilandar. The Serbs living in that tetragon are autohtonous population and not a diaspora of the Republic of Serbia.

Keywords: Republic of Serbia, Ministry of the Religious Affairs, Law on Churches and Religious Communities, Serbian Orthodox Church, Serbs outside of Serbia.